((لێبوردەیی و ڕاڤەکردنی کتێبی پیرۆز))

سپینۆزا

وەرگێڕانی لەفارسییەوە: ئارام جەمال سابیر

-١-

بوغزی لاهوتی

(لە: نامەیەك سەبارەت بەلاهوت و سیاسەت، بەشی حەوتەم، نوسینی سپینۆزا[١])

ناونیشانی لاوەکیانەی "نامەیەك سەبارەت بە لاهوت و سیاسەت" دەرخەری ئامانجێکە سپینۆزا بەنوسین ئەوەی لەبەرچاوگرتووە: دەیەوێت بیسەلمێنێت کە " ئازادیی فەلسەفە نەك هەر مەترسی نییە بۆ سەر تەقوا (ئایین) یان بۆ سەر هێمنی و سەقامگیریی ولات، بەڵکو بە لەناوچوونی ئەو ئازادییە هێمنی و ولات و تەنانەت تەقواش لەیەککاتدا لەناودەچن". لەبەرئەوە لەپێناو ئازادیی فەلسەفەدا دەبێت داکۆکی لەدوو لایەن بکرێت: یەکێکیان لەڕووی پیاوانی ئایینییەوە، بکۆڵرێتەوە لەوەی کە ئاخۆ ئەم ئازادییە پێچەوانەی ئیمان نییە؟ ئەویتریشیان لەڕووی سیاسییەوەیە، کەپێویستە بزانرێت ئاخۆ ئازادیی فەلسەفە زیان بەبەرژەوەندی دەوڵەت ناگەیەنێت؟ بەڵام یەکەمین راستییەك کە سپینۆزا پێیدەگات، پەیوەندی بەبوغزی لاهوتەوە هەیە، یان بەواتایەکی تر پەیوەندی بەشێواندنی دەقی کتێبە پیرۆزەکان و هەروەها رەشە خەڵکێکەوە هەیە کە کەسانێکی تر هەن دەیانەوێت ناچاریان بکەن گوێڕایەڵی خۆیان بن. ئاشکرایە لێرەدا سپینۆزا مەبەستی لەپیاوانی ئایینی سەر بەرێبازی کالۆن[٢] و دژە ریمۆنترانتسە[٣] کەچەندین دۆگمایان بۆ لاهوت زیادکردووە - کە لەخودی لاهوت خۆیدا بوونیان نییە- لەگەڵ هێنانی چەندین "بیدعە"و "حوکم و داوەریی کوێرانە"، کەبەرگێکی ئیلاهیان دەدەنێ و لاهوت و ئازادیی بیرکردنەوە پێکەوە لەناو دەبەن و دۆگما داتاشراوەکانی خۆیان، وەکئەوەی قسەو گوتەی خودا بێت، دەسەپێنن. شان و شکۆیەك کە لای خەڵك هەیانە و دەسەڵاتێك کە بەو شێوەیە بەدەستیدەهێنن جگە لەتووڕەیی لاهوتی راستەقینەو گەندەڵبوو هیچی تریان تێدا نییە: کاری سپینۆزا شیتەڵکردنەوەو لێکۆڵینەوەی پرۆسەیەکە کەدەبێتە مایەی ئەو سەرەوژێربوونەی لاهوت: هەربۆیە ئەو نیشاندەری ئەوەیە کەچۆن پیاوانی ئایینی ئەو دەسەڵاتەیان بەدەستهێناوە، چۆن مرۆڤەکان چوونەتە ژێر رکێفیانەوەو چۆن ئەو جێگۆڕکێیە واتای کتێبی پیرۆزی شێواندووە.

پیاوانی ئایینی بۆ شێواندنی کتێبی پیرۆز، دەست بۆ ئەم جۆرە لێکدانەوانە دەبەن. باشە ئەگەر باوەڕیان بەوەیە "کتێبی پیرۆز، کتێبی خودایەو لەئاسمانەوە بۆ مرۆڤەکان دابەزیوە"[٤]، ئەی بۆچی ستایشی وتەکانی ئەو دەکەن، کەچی هەریەکەیان خۆی بەتاکە زانا دەزانێت لە لێکدانەوەی واتای دەقەکانداو هەرچی لێکدانەوەکانی ترە بەتاوان دەزانێت. یاخود چەند پەرەگرافێك لەکتێبی پیرۆز لەڕووی لێکدانەوەی وشەوە بەڵێڵ و ناکۆك دەزانرێت کەچی پیاوانی ئایینی لەهەمان ئەو پەرەگرافانە چەندین سیمبوڵ و نهێنی دەخوڵقێنن و بەمەش یەکەمین کارێك کەئەوان دەیکەن شێواندنی عەقڵ و مافی سروشتییە. ئەوان لەپێناو کەشفکردنی چەند نهێنییەك کە لەکتێبی پیرۆزدا دۆزیویانەتەوەو لەپێناو گونجاندنی ئەو نهێنیانە لەگەڵ پێشداوەرییەکانی خۆیاندا چەند دۆگمایەکی تازە دادەهێنن و هەوڵدەدەن کتێبی پیرۆز لەگەڵ قوتابخانە فەلسەفییەکاندا بسازێنن، بەمەش نەك تەنها فەلسەفەو لاهوت، بەڵکو ئازادیی بیرکردنەوەو قسەکردنیش لەناوبەرن. بەمشێوەیە "پەرستگا[٥] دەبێتە شانۆی نواندنێك و کەسەکانی تر لەوێدا گوێیان لەگوتەی ئاینپەروەران نابێت، بەڵکو ئەوەی دەیبیستن گوتەی پیاوانی کڵێسایە کەهیچ یەکێك لەوان نەیانویستووە خەڵك فێری شتێك بکەن، بەڵکو ویستویانە هەستی ستایشکردنیان ببزوێنن و لەوێشەوە پەیوەندی خۆیان لەگەڵ لادەران "دەستەبازان"دا ئاشکرا بکەن و جگە لەچەند شتێکی تازەو نائاسایی، کەهۆکارەکانی سەرسوڕمانی خەڵکی رەشۆکە هیچی تریان فێر نەکەن"[٦]. مافی سروشتی، وەك سەرچاوەی نائیمانداریی، بەزیویی و بیدعەکانی مرۆڤ، وەك رێنوماییەکانی ئیلاهی دەناسرێت، ئیمان بەساویلکەیی و خورافە دەژمێردرێت و ناکۆکییە مەزهەبییەکان لەناو دەوڵەت و کڵێسادا دنەی توندترین هەستی دووبەرەکی و شۆڕش دەدەن.

بەڵام هەرچی خەڵکی رەشۆکە، یان ئەو کەسانەی شوێنکەوتووی پێشداوەرییەکانی پیاوانی ئایینین، کراونەتە دیلی دەستی خورافەیەك کە "دەسەڵاتی بەسەر دەروونەکاندا هەیە". هەرچەندە پیاوانی ئایینی "رێگرن لەبەردەم ئەوەی مرۆڤەکان دڵ و دەروونی خۆیان لەگەڵ فەلسەفەدا نەرمبکەن"[٧] و پێیانوایە

لەتوانایاندایە هاوڵاتیانیش بخەنەژێر باری داخوازیی و داوەرییەکانی خۆیانەوەو خەڵك لەژێر باری فەرمانەکانی خۆیاندا قەتیس بکەن، بەڵام دەبێت ئەوە وەبیربهێنینەوە کە گوێڕایەڵی خەڵکە ڕەشۆکەکە ئەنجامی کاریگەریی پیاوانی ئایینی یان نەبوونی ئازادیی بیرکردنەوە نییە لەوڵاتدا. سپینۆزا ئەوە دەسەلمێنێت کە پێکەوەهەڵکردن لەگەڵ دەسەڵاتی پیاوانی ئایینیدا ڕەگوڕیشەی لەماهیەتی مرۆڤ خۆی، یان بەواتایەکی تر ڕەگوڕیشەی لەبونیادی هەستو سۆزەکانی مرۆڤ خۆیدا هەیە. ئەی کەواتە لەبنەڕەتدا خورافە چییە؟ چەقی ڕاگرتنی خورافە، نائاگاییە لەهۆکارەکانی پشت کاروبارە سروشتییەکانو حەزو ئارەزووەکانی مرۆڤو سوودخوازییەکەی. سپینۆزا پێیوایە مرۆڤەکان لەماهیەتدا خورافین چونکە "بێئاگان لەو هۆکارانەی لەپشت شتەکانەوە ئامادەگییان هەیەو بەو بێئاگاییەوە لەدایکدەبنو هەر هەمووشیان بەشوێن ئەو شتەوەن کەسوودی بۆ ئەوان تێدا بێتو ئەوە بەشتێکی باش دەزانن". ئاکامی ئەو نائاگاییە ئەوەیە کەگەڕان بەدوای ئامانجدا جێگەی ناسینی هۆکارەکان دەگرێتەوە (واتە ئامانجەکان هۆکارەکانیان لەبیردەباتەوە — و. کوردی): بەدەستهێنانی سودو قازانج دەبنە ئامانجو خەڵك نائاگایی خۆی بەرامبەر هۆکارەکان وەك ئەوە لێکدەداتەوە کە خودی هۆکارەکە خۆی بوونی نییە. خوڵقاندنی خورافە پێشداوەرییەکی ئامانجگەرا دەهێنێتە ئاراوە کە نەك تەنها بەسەر مرۆڤدا (کەپێیوایە ئەو ئازادیی ئیرادەی هەیە) پیادەدەکرێت بەڵکو بەسەر سروشتیشدا (کەگوایە

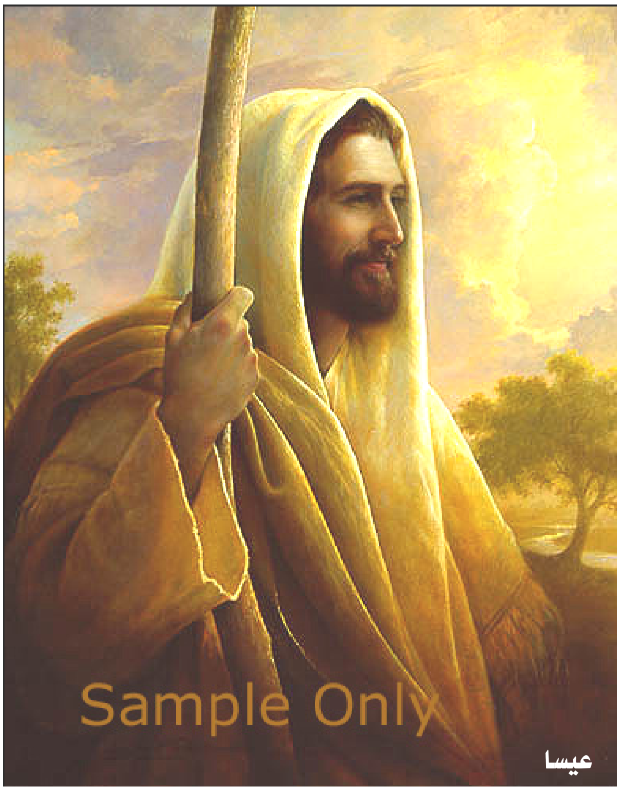

عیسا

سیستمەکەیان بەشوێن ئامانجێکەوەیەو ئەمەش بەئیرادەی خودایەکی داهێنەر یان "باڵادەستی سروشت"[٨] دەسوڕێت، وەکئەوەی بڵێیت "سروشتو خوداکان دووچاری هەمان شپرزەیی مرۆیی هاتوون"). ئەوان ڕەنگە بەم بیرکردنەوەیە شتێکی بەسوود لەدەستبدەن، کەئەمە زیاتر بەزادەی سروشت دەزانن تا هێزی خودیی، تووشی ترسو هەڵچوونە ڕۆحییەکان دەبن[٩]، واتە تووشی هەژاندنو ناسەقامگیریی دێنو لەو ڕووەوە ئیمکانی ئەگەری هەرجۆرە داوەرییەکی ئازادانە لەدەستدەدەن. لەبەرئەوە خورافە ئامرازێکی عاتیفییە، کەمرۆڤەکان هەر کارێکی ناعەقلانی (نائاگایی بەرامبەر هۆکارەکانی سروشت یان "شاراوەترین نهێنی"یە کە لەکتێبی پیرۆزدا شاراوەیە) بەشێوەیەکی بان- عەقلانیو بان- سروشتی لێکدەدەنەوە: لەنێوانو ترسو ئومێددا جوڵانە دەکەنو بەهۆی ئەمەوە تەسلیمی ئەو دەسەڵاتانە دەبن، کە بەلای ئەوانەوە، بەهۆی ئەو ئامرازانەی هەیانە ئیمکانی ئەوەیان هەیە دەستبەسەر چارەنوسو کەشفکردنی نهێنییەکانو گوزارەو واتای کتێبی پیرۆزدا بگرنو بەمەش لەهەمووان بەهێزترن.

لەبەرئەوە، بەرگریکردن لەئازادیی فەلسەفە پێویستی بەئازادییە لەچنگ پێشداوەرییەکانی پیاوانی ئایینیو کاریگەریی‌خورافە. ئەم ئازادییە، بەهەمان هۆکار، مەرجدارە بەلێکدانەوەی کتێبی پیرۆز بە"شێوازی ڕاستەقینە". کەواتە دەشێت پێش هەر شتێك، کتێبی پیرۆز وەك بابەتێك بناسین کەدەکرێت دەستی تێوەربدرێت تابتوانین ماهیەتو واتای لاهوتی ڕاستەقینە دەربخەینو ببینین کە ئاخۆ لەگەڵ فۆرمی کارو شێوەی مامەڵەکردنی پیاوانی ئاینیدا گونجاوە؟

{دەق}

هەمووان دەڵێن کتێبی پیرۆز گوتەی خودایەو بەختەوەریی راستەقینە یان رێگەی رزگاربوون فێری مرۆڤەکان دەکات. کەچی شێوە هەڵسوکەوتی مرۆڤەکان شتێکی تر نیشاندەدات، چونکە خەڵکی عەوام بەرواڵەتدا بەشتێکی کەمتر لەژیانێك کە لەسەر بنەمای رێنومایییەکانی کتێبی پیرۆز بێت، دڵخۆش نابن، بەڵام ئاگاداری ئەوەین کە تارادەیەك هەمووان، بیدعەکانی خۆیان دەخەنە جێگەی قسەو گوتەکانی خوداو تەنها دەیانەوێت لەژێر پەردەی لاهوتدا کەسانی تر ناچاری ئەوە بکەن وەك ئەوان بیربکەنەوە. ئاگامان لەوەیە کەپیاوانی ئایین لەهەوڵی شێواندنی کتێبە پیرۆزەکاندان، بیدعەو داوەرییە سەربەخۆکانیان لەو کتێبانەوە دەردەهێنن و دەیانخەنە پاڵ قودرەتی ئیلاهی. کەمترین دوودڵی و زۆرترین گوشلری ئەوانە تەنها لەلێکدانەوەی کتێبی پیرۆزدایە، واتە لەلێکدانەوەی بیرۆکە رۆحی پیرۆزدایە، ترسیان نییە لەوەی کە لەو میانەیەدا چەند تیۆرەیەکی پووچ بخەنەپاڵ رۆحی پیرۆزو لەرێگەی رزگابوون دووربکەونەوە. کەچی ترسیان هەیە لەوەیکە کەسانی تر بەگوناهکاریان بزانن و لەئاکامدا نابودیی دەسەڵاتی خۆیان لەلایەن نەیارانەوە ببینن و لەچاوی کەسانی تردا سووك و ریسوا بن. بەدڵنیاییەوە، ئەگەر مرۆڤەکان گەواهی راستگۆیان لەگەڵ کتێبی پیرۆزدا بدایە، ئەوا رێگەیەکی تریان لەژیاندا دەگرتەبەر، باری دەروونییان بەهۆی جیاوازییەکانەوە هەڵنەدەچوو، جگە لەهەموو ئەمانەش، بوغز لەئاست یەکتردا بەشەری نەدەدان، مرۆڤێکی نابیناو ئازا کەدەیەوێت کتێبی پیرۆز لێکبداتەوەو لەرێیەوە چەند شتێکی تاوە لەلاهوتدا کەشفبکات، ناچێت ئەوان بخاتە خزمەتی خۆیەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە، ئەوان جەسارەتیان نەکردووە جگە لەفێرکردنە سادەو ئاشکراکانی ئەو کتێبە وەك ئایین کتێبی پیرۆز پەسەند بکەن، سەرەنجام، ئەو بێحورمەتیکردنە بەموقەدەسات و نەترسانیان لەشێواندنی کتێبی پیرۆز، لەزۆر بابەتگەلی تردا، ئەو تاوانەیان ئەنجام نەداوەو خۆیان ئالودەی ئەو بێحورمەتیکردنە بەموقەدەسات نەکردووە. هەڵپەو چاوچنۆکی تاوانکارانە بۆتەهۆی ئەوەی کە لاهوت زیاتر لەوەی گوێرایەڵی بێت بۆ وانەکانی رۆحی پیرۆز داکۆکیکار بێت لەبیدعەکانی مرۆڤ و لەوەش خراپتر، لەبری تەرویجدان بۆ جۆری دۆستایەتی نێوان مرۆڤەکانلەبەرگی غیرەتی ئیلاهی و دەمارگیریی توندا بەرەو بە سامناکترین دووروویی و بوغز دەدەن.

لەسەروو هەموو ئەم بەدیی و خراپیانەوە، خورافەشی هاتۆتە سەر، کەبەچاوێکی خراپەوە سەیری سروشت و عەقڵ دەکات و ستایشی هەر شتێك دەکات بەچاکی کەپێچەوانەی سروشت و عەقڵ بێت شتێکی سەرسوڕهێنەر نییە کەمرۆڤەکان بەمەبەستی چاککردن و ستایشی زیاتری کتێبی پیرۆز بیانەوێت بەشێوەیەك گوزارشت لەمە بکەن کە تا ئەوپەڕی لە کتێبی پیرۆزدا شاراوەیە. هەموو هێزو توانای خۆشیان لەپێناو کەشفکردنی ئەوەدا دەخەنەگەڕوسوودمەندبوون دەکەنە قوربانی بێهوودەیی. ئەوانەی کە بەو وڕێنەیەوە داهێنان دەکەن دەگەڕێنەوە سەر رۆحی پیرۆزو هەوڵدەدەن بەهەموو هێزو بڕستیانەوەو بەئیحساساتێکی گەرمەوە داکۆکی لێبکەن. بەراستی مرۆڤەکان بەمجۆرەن: ئەوەی لەرێگەی پەیبردنی پەتییەوە بەدەستیدەهێنن تەنها بەیارمەتی تێگەیشتن و عەقڵ داکۆکی لێدەکەن، سەبارەت بەبۆچوونە ناعەقلانییەکانیش، کەچەندین کاریگەریی دەروونییان بەسەردا دەسەپێنێت، بەهەست و سۆزو ئیحساساتەکانەوە خۆیان دەخەنە راستای داکۆکیکردنەوە. لەپێناو دۆزینەوەی خۆماندا، بۆئەوەی بیرۆکەکانی خۆمان لەچنگ پێشداوەرییەکانی پیاوانی ئایینی ئازاد بکەین و بەئاسانی لەوە تێبگەین کە بیدعەکانی مرۆڤ وەك گوتەکانی خودا نین و پەیوەست نەبین پێیانەوە، دەبێت کتێبی پیرۆز بەشێوازی راستەقینە شرۆڤە بکرێت و بگەینە ئەو جێگەیەی کەدیدێکی روون لەبارەیەوە بەدەستبهێنین: تا ئەو ناسینەمان بۆی نەبێت ناتوانین ئەو شتەی کتێبی پیرۆزو رۆحی پیرۆز دەیانەوێت فێرمانی بکەن، شتێکی یەقینمان چنگ بکەوێت.

سەرچاوە: تساهل در تاریخ اندیشەو غرب – ژۆلی سادا– ژاندرون – نشر نی – ل٨٥– ٩٣.

-٢-

سپینۆزا

شێوازی راستەقینە بۆ راڤەکردنی دەقەکان

(لە: نامەیەك سەبارەت بەلاهوت و سیاسەت، بەشی حەوتەم، نوسینی سپینۆزا)

رەخنەگرتن و راڤەکردنی کتێبی پیرۆز، کە سپینۆزا گۆڕانی زۆری بەسەردا هێناوە، لەو گفتوگۆیانەی سەبارەت بە بیرۆکەی لێکبوردنن جێگەیەکی ناوەندی

هەیە. شێوازی راڤەکردنی کتێبی پیرۆز پەیوەندی خوێنەر بەشێوەیەکی یەکسان لەگەڵ دەقی کتێبو ئیعتبارەکەیو ناوەڕۆکە مەعریفییەکانیدا ئاشکرا دەکات. رەخنەی سپینۆزا لەلاهوتیەتو پێناسەکردنی دینخوارییو تەقواو ئیمانداریی، وەك پەیوەندییەکانی نێوان فەلسەفەو لاهوتو مەزهەب، وەستاوەتە سەر ئەو شێوازە، لەبەرئەوە نەك تەنها فەرمانکردنی کتێبی پیرۆز بەڵکو تەنانەت ئەوەیکە لەو کتێبەشدا نەهی لێدەکرێت جێگەی باسو لێکۆڵینەوەیە. مەسەلەی ئازادیی بیرکردنەوەو ئازادیی کاری فەلسەفی لەناو دڵی شێوازی راڤەکردنی سپینۆزادایە: چیدی کتێبی پیرۆز نابێتە بابەتێکی تایبەت بە لاهوتیەت بەڵکو دەکرێتە مەسەلەیەکی سیاسیش.

شێوازی راڤەکردنی سپینۆزا لەگەڵ شێوازی

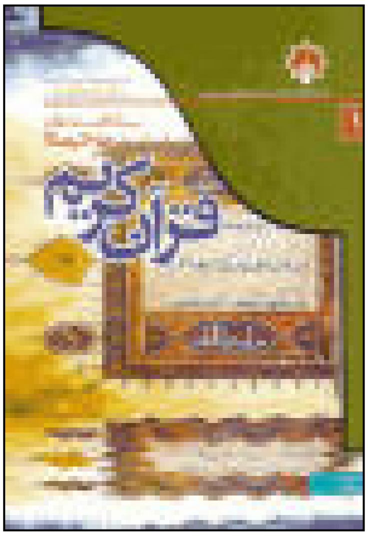

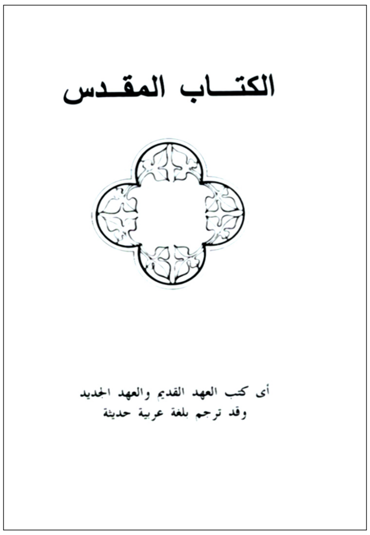

راڤەکردنی سروشتدا جیاوازی نییە: ئەو شێوازە بریتییە لەگردکردنەوەی چەندین دراوی وردو گەیشتنە چەند پێناسەیەك لێیەوە.ئەمە چ مانایەك دەگەیەنێت؟ واتە دەبێت لەکاتی خوێندنەوەی کتێبی پیرۆزدا، رەگەزە مێژووییەکانی پێکهاتەی واتای دەقەکان: زمانێك کەپێی‌نوسراوە، چۆنێتی کاریگەریی وەرگێڕانەکان، فرە واتای واژەکان، ئەوخەڵکانەی لایەنگری گوتار بوون، رەوشو حاڵو بیروباوەڕەکانی نوسەرەکان، هەموو ئەمانە لەبەرچاو گیراون. ئیلهامو سروشەکانیش لەگەڵ باوەڕەکانو خووڕەوشتی پەیامبەراندا گونجاونو پەیوەستە بەخەیاڵی ئەوانەوە نەك بەبیرکردنەوەیەکی کامڵترەوە[10]. کەواتە زانینی

واتای پەیامبەران پێویستی بەهۆشیارییە لەبارەی خەیاڵی پەیامبەرانەوە. ئەوەی لەرێسای یەکەمدا جێگەی سەرنجدانە دوو لایەن لەخۆدەگرێت: لەلایەکەوە نیشانیدەدات کە سپینۆزا سروشت لەبەرامبەر کتێبی پیرۆزدا راناگرێتو خوڵقاندنی خورافەش، کەخوارکردنی عەقڵو سروشتەو تەنها ستایشی دەقی کتێبی پیرۆز دەکات، لەیەکتر هەڵدەوەشێنێت. کتێبی پیرۆز بەکۆمەڵێك حیکایەت دەزانێت نەك شتێکی میتافیزیکی. "سەیرکردنی سروشت بەچاوی مێژوونوسەوە" ئەوە نیشاندەدات کە کاری ئەو، وەك فرانسیس باکۆن[11]، سروشتگەرایانەیە: دەقی کتێبی پیرۆز وەك سروشت یان وەك بابەتێك سەیردەکات. ئەم دەقە حاڵەتی یەك سەنەدی غەیرە لاهوتی، یان کۆمەڵە گەواهییەکی هەیە کە بەهۆی ئەوانەوە دەتوانرێت مەبەستەکانی کتێبی پیرۆز

بدۆزرێتەوە. لەو رووەوە کتێبی پیرۆز تەنها بابەتێك نابێت قابیلی ناسین بێت، بەڵکو چیتر لەسەر پیاوانی ئایینی تاپۆ ناکرێتو هەمووان دەستیان پێیڕادەگات. لەلایەکی ترەوە سپینۆزا دەیسەلمێنێت کە نابێت بونیادی یاسای کتێبی پیرۆز سەرپۆشێك بێت بۆ کاری مێژووناس چونکە بەمە نکۆڵی لەپیرۆزیی دەق دەکرێت: ئەو بە پەنجەدانان لەسەر ناهەماهەنگییەکان، دووبارەکردنەوەکان، هەڵەکانی رەچەتەنوسان یان هەڵە مێژووییەکان، باوەڕیی بەکەماڵیی وێنەی کتێبی پیرۆز بەپووچ دەزانێت. ئەو کتێبە یاسایەکی نییە کە یەکێتی سروشنووسانو قەشەو بەخواییبوونیان نیشانبدات.

بەهۆی رەسەنی نوسەرەکانەوە کتێبی پیرۆز دوودڵ دەکرێت (سپینۆزا هێشتا دەریدەخات کە {حەزرەت}ی موسا پێنج ئەسفارەکەی نەنوسیوە. مەبەست، شتێکی تازەی تێدا نییە بەڵام جەنجاڵانە دەبزوێت). سپینۆزا باوەڕی بەبوونی چەندین لوغزی شاراوە هەیە لە کتێبی پیرۆزو لەستایشی واتای وشەکان و دەستێخستنی پیاوانی ئایینی لەراڤەیەکدا کە دەتوانرێت تێیدابکرێت و ئەمەش بەکارێکی ناپەسەند دەزانێت.

مەسەلەی سەرەکی لەراڤەکردنی کتێبی پیرۆزدا، مەسەلەی "تەنها نوسراوەو بەسە"یە[١٢]: دەبێت لەخودی کتێبی پیرۆز خۆیەوە کتێبی پیرۆز بناسرێت. نابێت کتێبی پیرۆز بەپاڵپشتی داناکانی دەرەوەی خۆی لێکبدرێتەوە. راڤەکردنی کتێبی پیرۆز ئەوە نیە کەتێیدا بۆ "هەقیقەت" بگەڕێین، کەهەندێکجار ئەو هەقیقەتە عەقڵ پەسەندبکات و هەندێکجاریش پەسەندی نەکات، بەڵکو دۆزینەوەی "واتا"ی ئەوە، تەنانەت ئەگەر ئەو واتایە لەگەڵ عەقڵیشدا نەگونجێت. ئەنجامەکانی ئەو راڤانەی سپینۆزا لەم راستایەدان: کتێبی پیرۆز چەند لێکۆڵینەوەیەکی تیۆریی بەرزی لەخۆنەگرتووە، بەڵکو تەنها چەند رێنماییەکی لەخۆگرتووە کەزۆر سادەن بەجۆرێك هەمووان تێیدەگەن. کتێبی پیرۆز جگە لەگوێڕایەڵی، هەقی بەسەر تەقواو عەدالەت و دۆستایەتییەوە نییە. رێنماییەکانی فەلسەفی نین بەڵکو ئەخلاقین. ئەوەی مەحکومی دەکات تەنها بەگوێنەکردنە نەك نەفامی. لەبەرئەوە لەپانتایی دۆگماکان و باوەڕە لاهوتییەکاندا، ئەنجامدانی تاوان واتایەکی نییە بەڵکو تەنها لەکاروکردەوەکاندا، واتە ئەنجامدانی تاوان لەرووکاری پراکتیکیانەی دینداریی و تەقوادا ئەگەری بوونی هەیە. هەربۆیە سپینۆزا فەلسەفە لە لاهوت جیادەکاتەوە. لاهوت لەخزمەتی عەقڵدا نییەو عەقڵیش لەخزمەت لاهوتدا نییە. لەرووەیەکەوە هەقیقەت و حیکمەت ئامانجیەتی، لەرووەیەکی تریشەوە ئامانجەکەی ئیمان و تەقواو گوێڕایەڵییە. لەبەرئەوە لاهوت شێوازی هەڵهێنجانی داوەرییە جازیمەکان بەعەقڵ دەسپێرێت و بەمەش ئازادی بیرکردنەوە دابیندەکات.

{دەق}

بۆ خاتری ئەوەی قسەکە کورت بکەمەوە، بەکورتی باسی ئەو شێوازە دەکەم و دەڵێم کە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ شێوازی راڤەکردنی سروشتدا نییە، بەڵکو لەهەموو رووەکەوە لەگەڵیدا گونجاوە. ئەوەی راستی بێت هەرچۆن راڤەکردنی سروشت لەسەر بناغەی ئەوەیە کە سەرەتا لەدیدی مێژونوسەوە سەیری سروشت بکەین دوای ئەوەیکە دراوە راست و بەڵگەنەویستەکان گردەکەینەوە، ئنجا پێناسەی کاروباری سروشتی دەردەهێنین، بەهەمانشێوە بۆ راڤەکردنی کتێبی پیرۆزیش پێویستە شارەزاییەکی مێژوویی وردمان لەبارەیەوە هەبێت دوای ئەوەیکە ئەو شارەزاییە، واتە دراوەکان و شتە بنەڕەتییە وردەکانمان دەستدەکەوێت دەتوانین بەچاکی پەی بەبیرکردنەوەی نوسەرانی کتێبی پیرۆز بەرین. بەمجۆرە (دەخوازم بڵێم ئەگەر هیچ بنەماو داوێکی ترمان، جگە لەوەی لەخودی کتێبی پیرۆزو رەخنە مێژووییەکەیەوە دەردەکەوێت، لەراڤەکردن و روناککردنەوەی ناوەڕۆکەکانیدا پەسەند نەکرد) هەرکەسێك دەتوانێت، دوور لەئەگەری هەر هەڵەیەك، رێگەی خۆی بگرێتەبەرو بەهەمان ئەو دڵنیاییەی کە رووناکی سروشت دیاردەکانمان بۆ رۆشندەکاتەوە، خۆی لەبارەی خواستەکانی دوور لەتێگەیشتن، سەیری بکات. لەپێناو ئەوەیکە بەرۆشنی نیشانی بدەم کە ئەو رێگەیە نەك تەنها رێگەیەکی دڵنیاکەرە بەڵکو تەنها رێگەیەو لەگەڵ شێوازی راڤەکردنی سروشتدا گونجاوە، پێویستە ئەوە بیربهێنمەوە کە کتێبی پیرۆز عادەتەن لەو شتانە دەدوێت کە لەبنەما ناسراوەکانی سروشت نییە، رووداوە مێژووییەکان و سروشەکان بەشی سەرەکی کتێبەکە پێکدەهێنن بەڵام رووداوەکانی مێژوویی زیاتر موعجیزەکان (هەروەك لەبەشی پێشتردا نیشانمدان) واتە ئەو داستانانە لەخۆدەگرێت کەباسی رووداوی نائاسایی سروشتی دەکەن کە بەهۆی باوەڕو داوەرییەکانی مێژوونوسانیانەوە گونجێنراوە. هەروەها وەحیش لەگەڵ باوەڕەکانی پەیامبەراندا بەجۆرێك گونجاوە کە بەراستی (وەکئەوەی لەبەشی پێشتردا نیشانمدان) لەتێگەیشتنی مرۆڤ تێدەپەڕێت. هەربۆیە ناسینی ئەو شتانە، واتە تارادەیەك تەواوی ناوەڕۆکی کتێبی پیرۆز دەبێت لەخودی ئەو کتێبەوە بەدەست بێت. بەهەمانشێوە ناسینی سروشتیش لەخودی سروشت خۆیەوە دەستەبەر دەکرێ. بەڵام رێنماییە ئاکارییەکانی کتێبی پیرۆز، ئەگەرچی دەتوانرێت بەشێوە بیروهزرە باوەکان بسەلمێنرێت، بەڵام ناتوانرێت بەو تەرزە فیکرییانە رێنماییەکانی کتێبی پیرۆز بسەلمێنرێت و ئەمەش تەنها بەخودی کتێبی پیرۆز دەکرێت. تەنانەت ئەگەر بمانەوێت بەخواییبوونی کتێبی پیرۆزمان بەدوور لەداوەرییە پێشوەختەکان بۆ ئاشکرا بێت، دەبێت ئەوە لەخودی

کتێبی پیرۆز خۆیەوە پێیبگەین کەئەخلاقی راستەقینەمان فێردەکاتو تەنها بەم رێگەیە دەتوانین بەخوایبوونەکەی بسەلمێنین، چونکە ئەوەمان نیشاندا کەبنەمای یەقینی پەیامبەران دادخوازییو چاکخوازییانە. بەهەموانیش دەبێت خودی خۆمان بەدەستبهێنین تا بتوانین ئیمانیان پێبهێنین. پێش ئەوە نیشانماندا کە خوداییبوونی خودا ناتوانرێت بەموعجیزە بسەلمێنرێت. ئەوەیکە من ناخوازم قسە لەو بارەیەوە بکەم کە هەر پەیامبەرێکی درۆزنیش دەتوانێت موعجیزەیەکی خۆی نیشانبدات. خوداییبوونی کتێبی پیرۆز تەنها دەبێت لەو شوێنەدا رووبدات کەدینداریی و

سپینۆزا

تەقوای راستەقینە فێربێت. ئەو کردەی بەدەستهێنانە روونادات تەنها لەرێگەی خودی کتێبی پیرۆز خۆیەوە نەبێت، کە ئەگەر بەدەستنەهات تەنها بەهاوکاری پێشداوەرییەکی گرنگەوەیە کەرەنگە خودی ئەوەمان چنگبکەوێتو گەواهی لەسەر ئەوخوداییبوونە بدەین. کەواتە سەرلەبەری زانینەکانی ئێمە لەبارەی کتێبی پیرۆزەوە دەبێت لەخود ئەوکتیبەوە دەربچێت. سەرەنجام، کتێبیپیرۆزیش وەك "سروشت"، وەك شتگەلێك کەقسە هەڵدەگرن، پێنایەك نادات بەدەستەوە. هەروەکچۆن ناسینی هەر شتێکی سروشتی دەبێت لەرووداوە جیاوازەکانی سروشتەوە پێیگەین، ئەو پێناسانەشی کە کتێبی پیرۆز دەریناخات دەبێت لەداستانە جۆربەجۆرەکان پێیبگەین کە لەبارەی مەسەلە جیاوازەکانەوە لە کتێبی پیرۆزدا دەبینرێت. کەواتە دەبێت لەراڤەکردنی کتێبی پیرۆزدا ئەو رێسا گشتییە لەبەرچاوبگیرێت کەهیچ ئامۆژگارییەك، بەدەر لەوەی لێکۆڵینەوە مێژووییەکان بەرۆشنی سەلماندبێتیان، لەو کتێبە نەزانین.

---

١ Brauch Spinoza (١٦٣٢–١٦٧٧) فەیلەسوفی هۆڵەندی.

٢ کالۆنییەکان یان دژە ریمۆنترانتسەکان: نەیارانی ریمۆنترانتسەکانو کالوینستە توندڕەوەکانن کە لەئەمستردام چالاکییان دەنواند.

٣ Remontrants (هۆشمەنداران) گروپێکی سەر بەمەسیحییانی ئامی نین (شوێنکەوتووانی ئارمی نیوس)ـە، کە لەسەرەتای قۆناغی هەڤدەهەم لەهۆڵەندە چالاك بوونو لەبەرامبەر بزووتنەوەی توندڕەوی کالوینیدا بەتوندی وەستان. بارەگایان لەشاری رۆتردام بوو.

٤ نامەیەك سەبارەت بەلاهوتو سیاسەت.

٥ Temple (پەرستگا) وێڕای واتای ئەسڵی لەرووی زمانەوانییەوە، زاراوەیەکە پرۆستانییەکان بۆ جێگەی پەستنی خۆیان بەکاریانهێناوە. لێرەشدا سپینۆزاش مەبەستی لەهەمان ئەم واتایەیە.

٧ سیهەمین نامەی گوتار بەئۆڵدنیۆرگ، نامەی سیاسی، نامەکان.

٨ rectors naturae

٩ flactuatio animi

١٠ نامەیەك سەبارەت بەلاهوتو سیاسەت.

١١ Francis Bacon (١٥٦١–١٦٢٦) گەورە پێشەنگو فەیلەسوفی ئینگلیزی.

١٢ Scriptura Sola